

довіри до інших людей, зазвичай, негативно ставляться до оточуючих, що зумовлено, насамперед, переживанням сучасних підлітків стосовного неприйняття їхніх думок, почуттів, переконань, прагнень іншими людьми. За таких обставин підлітку зручніше не довіряти іншим людям або робити це лише частково, аніж потерпати від можливого осуду чи насмішок. Часто страх невиправданого очікування розуміння з боку інших зумовлює формування замкненої, невпевненої особистості і призводить до інших психологічних проблем.

Для одержання додаткової інформації про суб'єктів, яким довіряють підлітки, ми проаналізували відповідь учнів на твердження: «Людина, якій я найбільше довіряю – це ... ». У результаті кількісного аналізу даних ми отримали наступні показники: 48 % підлітків довіряють друзям; 31 % учнів – батькам (мамі або татові); 12 % підлітків – близьким рідним (братові або сестрі); 9 % дітей – не відповіли на запитання. Таким чином, можемо стверджувати, що спілкування з друзями у цей віковий період є невід'ємною умовою становлення довіри до інших людей. На жаль, найменше підлітки довіряють дорослим. При цьому серед дорослих осіб, яким довіряють підлітки, в основному близькі люди (батьки, інші члени родини).

Результати проведеного емпіричного дослідження дозволили зробити висновки про те, що більшість сучасних підлітків виявляють середній рівень довіри до інших людей. Це зумовлює необхідність проведення психологічної роботи з метою підвищення рівня довіри та формування позитивного ставлення підлітків до оточуючих людей.

Підсумовуючи, можемо констатувати, що розвиток довіри до інших людей є важливою умовою успішної соціалізації й побудови гармонійних міжособистісних взаємостосунків. Розвиток довіри до інших людей як важлива складова особистісного зростання підлітків забезпечує успішність спілкування та ефективність міжособистісної взаємодії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Антоненко И. В. Доверие: социально-психологический феномен / И. В. Антоненко. – М.: Социум, 2004. – 320 с.
2. Ильин Е. П. Психология доверия / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2013. – 288 с.
3. Купрейченко А. Б. Психология доверия и недоверия / А. Б. Купрейченко. – М. : Изд-во «Институт психологии РАН», 2008. – 564 с.
4. Скрипкина Т. П. Психология доверия: Учебное пособие / Т. П. Скрипкина. – М.: Академия, 2000. – 264 с.
5. Ткачева М. Н. Возрастная психология / М. Н. Ткачева. – М. : Ветер, 2006. – 405 с.

Гільтай Л.

Науковий керівник – к. психол. н. Воронкевич О.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ДИСТАНТНОЇ СІМ'Ї НА ПСИХОЕМОЦІЙНИЙ РОЗВИТОК МОЛОДШОГО ШКОЛЯРА

Сім'я як соціальний інститут є давнім утворенням, що відіграє особливу роль у всій історії розвитку людського суспільства. Це ціла система зв'язків: шлюбних і родинних, господарських і правових, етичних і психологічних. Тому сім'я відтворює людину не тільки як біологічну істоту, але і як громадянина, оскільки саме в ній, передусім, відбувається соціалізація особистості. Батьки, матері, брати, сестри і міжособистісні стосунки між ними впливають на інтелектуальний, емоційний, мовленнєвий, етичний розвиток дитини, визначаючи її смаки та уподобання. Вивчення психоемоційного розвитку дітей в первинному інституті соціалізації – сім'ї, особливо актуально на цьому етапі розвитку суспільства.

З перших років незалежності України виникає зовнішня трудова міграція, яка продовжується і в умовах сьогодення, а відтак актуалізується соціально значуща проблема дистантних сімей. Порушення функціонування сімейної системи веде до створення несприятливого підґрунтя для розвитку та становлення особистості дитини молодшого шкільного віку. Відсутність належної батьківської любові, турботи, емоційного контакту та гармонії у взаєминах можуть стати причиною негативних емоційних станів й переживань.

У своїх дослідженнях науковці П. Блонський, О. Бовть, Н. Онищенко, Н. Подлеснова, І. Сіданіч, В. Шебанова вивчали різні аспекти впливу негативної сімейної атмосфери на особистість дітей молодшого шкільного віку. У наукових доробках широко висвітлені особливості впливу дисгармонійних стосунків між батьками на особистість дитини (Т. Алексєнко, М. Буянов, А. Добрович, І. Дубровіна, А. Захаров, Е. Ейдеміллер, Г. Іващенко, О. Карбиков, З. Матвійчик, О. Насонова, В. Сатір, А. Співаковська, В. Юстіцкіс). Поняття «дистантної сім'ї» як сім'ї, члени якої тривалий час із різних причин проживають на відстані один від одного, визначали Я. Гошовський, Ф. Мустаєва, В. Торохтій, І. Трубавіна. Особливості соціально-педагогічної та психологічної роботи з дітьми трудових мігрантів розкрито науковцями Т. Дорошок, Л. Ковальчук, Т. Кривко, К. Левченко, Д. Пенішкевич, І. Цушком та іншими.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні особливостей впливу дистантної сім'ї на психоемоційний розвиток молодшого школяра.

Актуальність дослідження зумовлена соціальною значущістю та недостатньою розробленістю теоретичних та прикладних аспектів проблеми впливу дистантної сім'ї на психоемоційний розвиток особистості молодшого школяра.

У контексті дослідження даної проблеми науковці значну увагу приділяють тлумаченню поняття «дистантна сім'я». Так, В. Торохтій характеризує таку сім'ю за особливими умовами життя (наприклад, сім'ї військовослужбовців чи сім'ї трудових мігрантів), де спільне життя перебуває під впливом частих та довготривалих розлучень. На думку С. Голода дистантні сім'ї є «хронічно розлученими» та до таких сімей відносить родини моряків, будівельників. У працях соціологічного спрямування проблеми в дистантних сім'ях фахівці зводять до аналогії з неповною сім'єю, аргументуючи спільними для зазначених типів сімей почуттям самотності та обмеженням зовнішніх контактів. Подібного підходу дотримується Я. Раєвська, яка вважає, що дистантна сім'я – це один із типів неповної сім'ї, в якій юридично наявні відносини двох батьків, але один із них через різні причини (заробітчанство, конфлікти в сім'ї тощо) досить тривалий час відсутній і здійснює спілкування опосередковано (через листування, по телефону, за допомогою соціальних мереж) чи під час короткочасних зустрічей тощо [4, с. 153].

Поступово, узагальнюючи дослідження, ми заповзялися вважати, що дистантна сім'я – це мала соціальна група людей, поєднаних родинними відносинами (шлюбу, кровної спорідненості, усиновлення, опіки), спільністю формування й задоволення біологічних і соціально-економічних потреб, любов'ю і взаємною відповідальністю, проте партнери та діти не отримують безпосереднього емоційного спілкування один з одним; члени цих сімей, тривалий час перебуваючи на відстані, спілкуються за допомогою новітніх технологій та комунікацій, Інтернету, мобільного зв'язку (наприклад, за допомогою Skype, Viber, WhatsApp).

Одним із важливих положень, яке ми поділяємо, є теоретичне узагальнення Г. Венгер, згідно з яким психологічними ознаками дистантної сім'ї є: а) відсутність або значне порушення функціонування елементів в системі сімейних взаємин; б) низька якість функціонування родини аж до повної нездатності виконувати сімейні обов'язки, у підсумку – незадоволення основних потреб членів родини [1]. Перша ознака полягає у відсутності чи порушенні таких елементів:

- 1) мети – невідповідність виховної соціалізаційної мети дорослих членів родини призначенню сімейної системи;
- 2) порядку функціонування – дезорганізація сімейних зв'язків, що проявляється у відсутності адекватного розподілу сімейних ролей, неузгодженості цілей та правил у функціонуванні сім'ї як цілісної системи;
- 3) енергетики системи – брак активності, спрямованої на задоволення потреб інших членів родини, відсутність спрямованості на розвиток сім'ї і, відповідно, неготовність до змін як у житті кожного окремого члена родини, так і сім'ї в цілому [1, с. 108].

Дистантна сім'я певною мірою є номінальною, адже подружжя проживає окремо одне від одного. Така ситуація підвищує ймовірність подружньої зради, виникнення міжособистісних конфліктів та розпаду сім'ї. Подружжя у дистантній сім'ї має дефіцит прояву позитивних емоцій, таких як радість, насолода, задоволення та високий рівень прояву суму, гніву, страхів. Через втрату постійних контактів відбувається відокремлення подружжя одне від одного, а стосунки набувають формального характеру. Часто в таких ситуаціях пріоритет віддають економічному чиннику. Наприклад, один із партнерів та діти отримують дорогі подарунки, для іншого партнера – це можливість проявляти свою любов. Проте, діти мають відчувати справжню турботу про себе, тому поруч із дарунками мають бути залучені всі інші вираження любові. Щоб подарунок став виявом справжньої любові, емоційні потреби дитини потрібно задовольняти увесь час, безнастанно. Це означає, що, аби цього досягти, батьки мають поєднувати фізичні дотики, слова утвердження, спільне проведення часу. Відсутність безпосереднього спілкування впливає на емоційний стан дорослих та дітей, ролі у сім'ї, стосунки між членами.

Дистантні сім'ї характеризуються емоційною депривацією. Цей стан виникає як прірва між подружжям, між батьками та дітьми: тимчасові зустрічі, короткі телефонні розмови, брак часу для дітей та партнера, а потім, як наслідок недостатність емоцій, почуттів. Під час родинних свят не всі члени можуть бути разом: мама, тато, діти. Хтось з партнерів від'їжджає та передає привітання по телефону чи за допомогою Інтернету. Коли ж батько чи мати (той, хто працює на відстані) повертаються на деякий час додому, то діти вже показують ту модель поведінки, яка прийнята в їх сім'ї за відсутності батька чи матері. Спочатку важко налагодити емоційне спілкування, батьки та діти не витрачають часу на обійми, ніжність, дотики, погляди [1, с. 111]. Заповнити недолік емоцій, які мала би забезпечити сім'я, діти намагаються по-різному: вони шукають уваги у однолітків або інших дорослих, стають гіперактивними або перебувають у зневірі, вважають за краще шукати розради в книгах або своїх роздумах.

Найчастіше у дистантних сім'ях відбувається відчуження дітей від батьків, а їх відносини набувають формального характеру. Часто діти після від'їзду батьків сумують за ними, змінюють свою звичну поведінку на негативну, стають роздратовані. На жаль, зміни відбуваються як у навчанні дітей, так і у ставленні до навчання. Діти почувають дефіцит прояву позитивних емоцій та почуттів, у деяких з них можна спостерігати агресивну

поведінку. Відсутність емоційного контакту з батьками іноді веде до внутрішнього протесту проти розлучення з ними, який може проявлятися в неадекватній самооцінці, дезадаптивній поведінці, соматичних захворюваннях. Хлопці болючіше, ніж дівчата сприймають відсутність батька. Вони стають неспокійними, агресивними. За відсутності одного з батьків дитина залишається без прикладу певної гендерної ролі та поведінки. Наразі інтенсивно обговорюється та досліджується феномен «залежності від Інтернету». Особливу групу ризику серед схильних до Інтернет-залежності складають діти з дистантних сімей. Неконтрольованість проведення дітьми вільного часу з боку батьків, досить високе матеріальне забезпечення ведуть до «зависання» таких дітей у комп'ютерних клубах або вдома у мережі Інтернет [1; 3; 4]. Досить часто саме мережа Інтернет стає єдиним способом спілкування дитини з батьком чи матір'ю.

У молодшому шкільному віці в дитини відбувається розвиток власне емоційної виразності, що зовнішньо проявляється збільшеним репертуаром мовлення, інтонацій, відтінків міміки. Характерною особливістю молодшого шкільного віку є емоційна вразливість, прагнення до усього яскравого, незвичайного і барвистого. Як відомо, до середини дитинства дитина перебуває у тісних емоційних зв'язках з батьками, вона заглиблена у ці почуття і ще не вміє їх аналізувати. В цей період їй доводиться долати багато труднощів у спілкуванні, і, перш за все, з ровесниками і дуже важливо щоб дитина відчувала підтримку та розуміння з боку батьків.

Водночас молодший шкільний вік – це період позитивних змін та перетворень, що відбуваються з особистістю. Якщо в цей період молодший школяр не відчуває почуття радості від пізнання, у нього не виникає впевненості у своїх здібностях і можливостях, то зробити це в подальшому розвитку буде дуже важко. Ніхто краще батьків та впливу сімейного виховання не може цьому сприяти. Це ще раз доводить важливість впливу батьків на психоемоційний розвиток дитини.

Висновки. Обмежене спілкування з дорослими членами сім'ї і фактичне випадання з внутрішньосімейних взаємин згубно позначаються на дітях. Вони втрачають почуття відповідальності стосовно близьких, не враховують і не бажають враховувати інтереси людей, що оточують їх. Негативними наслідками виховання дитини в умовах дистантної сім'ї можуть бути: закомплексованість, підвищений рівень тривожності та агресивності, почуття ворожості, несформованість Я-образу, статево-рольової ідентичності, домінування залежності в поведінці, імпульсивність та ін. Звідси виникає необхідність у проведенні експериментального дослідження, оскільки ми припускаємо, що внаслідок тривалої відсутності одного з батьків виникають негативні зміни в емоційній сфері молодших школярів, що проявляються у тривожності, самотності, відчутті провини, або ж навпаки – агресії і ворожості, а це негативно позначається на їх поведінці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Венгер Г. С. Психологічні особливості рольових стосунків у дистантних сім'ях / Г. С. Венгер // Проблеми сучасної психології: збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України / за наук. ред. С. Д. Максименка, Л. А. Онуфрієвої. – Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2015. – Вип. 27. – С. 103–116.
2. Головна І. В. Зміна традиційних внутрішньосімейних ролей: нові моделі поведінки та конфлікти / І. В. Головна // Практична психологія та соціальна робота. – 2006. – №4. – С. 12–16.
3. Ковальчук І. В. Соціальна підтримка дітей та молоді з дистантних сімей на ринку праці в Україні : навч. посіб. / І. В. Ковальчук. – Чернівці : Рута, 2007. – 88 с.
4. Раєвська Я. М. Вплив дистантної сім'ї на емоційну сферу підлітків / Я. М. Раєвська // Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Сер. 12. – К., 2010. – № 30. – С. 152–158.

Садівник Т.

Науковий керівник – доц. Турко О.В.

ІННОВАЦІЙНІ ЗАСОБИ ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ

Одним із важливих завдань, які зазначені в Національній доктрині розвитку освіти України у XXI столітті, є створення сприятливих умов для формування освіченої людини, творчої особистості, реалізації та самореалізації її природних здібностей і можливостей в освітньому процесі. Формування такої активної особистості відбувається шляхом розвитку комунікативної компетентності, яка є однією із основних у концепції „Нової української школи”. Зокрема, у документі зазначено: „Спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами – це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди (через слухання, говоріння, читання, письмо, застосування мультимедійних засобів). Здатність реагувати мовними засобами на повний спектр соціальних і культурних явищ – у навчанні, на роботі, вдома, у вільний час. Усвідомлення ролі ефективного спілкування” [4, с. 11].